

ВИЩА ШКОЛА

Чи потрібен нам
Європейський освітній простір?

ВІДВЕРТО. Законодавчі зусилля щодо імплементації рекомендацій Болонського процесу досі залишаються малоефективними

Тарас ФІНКОВ,
президент Міжнародного фонду досліджень
освітньої політики

Як відомо, формування національної системи вищої освіти розпочалося після проголошення незалежності України. Однак організаційне оформлення процесу створення Європейського простору вищої освіти й наукових досліджень, який часто визначається терміном «Болонський процес», відбулося через десятиліття. 2002 року трансформаційні зрушення в галузі закріпили законодавчо: ухвалено Закон «Про вищу освіту». Цей документ урахував позитивні наслідки модернізації вищої школи, але не дав інструментів її подальшого розвитку в контексті Болонського процесу. Тривалий чотирирічний період розробки, обговорення й ухвалення законопроекту призвів до суттєвого впливу парламентських політичних компромісів на його зміст, що зумовило внутрішню суперечливість, збереження чималої кількості рудиментарних освітніх норм і, врешті... застарілість закону з моменту прийняття.

Тим часом динамізм розвитку ЄС на початку 2000-х років зумовив швидке просування освітніх реформ, які продемонстрували свою привабливість для країн Центральної і Східної Європи. Приєднання України до Болонського процесу в 2005 році передувало проведенню широких освітніх експериментів, які мали напрацювати моделі гармонізації національного і європейського освітніх просторів.

На жаль, консенсусу щодо шляхів подальшої модернізації системи вищої освіти знайдено не було. На середніх і нижчих щаблях університетської ієрархії не досягнуто адекватного розуміння можливостей і перспектив європейського вектора трансформацій. У свідомості більшості університетського менеджменту домінували застарілі стереотипи, що в багатьох випадках зумовило суто формальний підхід до європейських освітніх новацій.

Ця стаття підготовлена на основі результатів моніторингового дослідження «Входження національної системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження», проведеного в 2011–2012 роках експертами Міжнародного фонду досліджень освітньої політики за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Законодавчі зусилля залишаються малоефективними

Приєднання України до Болонського процесу зумовило швидке запровадження низки системних і структурних змін у

вищій освіті. Ключовим інструментом запровадження інновацій у країнах Європи стало ухвалення нового законодавства про вищу освіту. Це знайшло певне відображення у формуванні національної освітньої політики в Україні. Однак лише в жовтні 2009 року у вишах було офіційно запроваджено Європейську кредитно-трансферну систему (ЄКТС) і її ключові документи, пізніше були схвалені методичні рекомендації, які давали змогу подолати суперечності в нормативно-правовому регулюванні освітнього процесу. Важливими кроками реформування системи стали надання самостійності вишам у розробці навчальних планів, ухвалення програми організації підготовки магістрів і бакалаврів, затвердження Примірною положення про міжгалузеву індивідуалізовану гуманітарну освіту.

Очікування реформ у галузі вищої освіти оформилося у вигляді соціального замовлення суспільства і знайшло відображення у Програмі економічних реформ Президента України Віктора Януковича на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Окремої уваги заслуговує історія створення нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Вона розпочалася в лютому 2008 року, коли Міністерство освіти і науки ініціювало розробку цього документа. Попри формальне схвалення Кабінетом Міністрів у вересні 2009 року, законопроект так і не було внесено на розгляд Верховної Ради. Тривале доопрацювання впродовж 2010–2011 років привело до появи нової міністерської версії законопроекту, яка була неоднозначно сприйнята академічною спільнотою і представниками широкої громадськості. Заслуговує на увагу паралельне внесення альтернативного законопроекту від представника Президента України у Верховній Раді Юрія Мірошніченка, який багатьма спостерігачами оцінювався як значно прогресивніший і відповідний до завдань реформування вищої освіти. Парламентською опозицією в свою чергу було внесено законопроект, який містив чимало цікавих ідей та новацій, які сприяли б виконанню зобов'язань країни в рамках Болонського процесу.

Широке неприйняття офіційного законопроекту дало можливість Прем'єр-міністру Миколі Азарову зробити спробу узгодження позицій всіх зацікавлених сторін через створення спеціальної робочої групи з доопрацювання документа. Робоча група на чолі з ректором Національного технічного університе-

ту «КПІ» Михайлом Згуровським опрацювала урядовий та альтернативні проекти, а також тисячі пропозицій академічної спільноти, громадських та студентських організацій. Результатом їх роботи став суттєво оновлений законопроект, який реалізує громадсько-державний принцип управління у вищій освіті, забезпечує реалізацію міжнародних зобов'язань України, розширює автономію навчальних закладів, акцентує на досягненні належної якості освіти та обмежує адміністративні функції міністерства. Попри те, що він не розглянутий Кабінетом Міністрів.

Таким чином, законодавчі зусилля щодо імплементації рекомендацій Болонського процесу досі залишаються малоефективними. З одного боку, відбувся формальний акт входження України до Європейського простору вищої освіти та наукових досліджень, розвиваються міжнародні освітні проекти та номінально запроваджено ЄКТС. З другого — в Україні не введено трициклову систему освітніх ступенів, ЄКТС не лягла в основу організації навчального процесу та розробки стандартів вищої освіти, а компетентнісний підхід не став базовою засадою технології навчання та оцінки його результатів, університетська автономія залишається не більш ніж популярним лозунгом, схеми міжнародної та національної мобільності студентів і викладачів не отримали належної державної підтримки.

Комплексної системи якості вищої освіти не створено

Проблема якості освіти та її адекватності вимогам часу і суспільного розвитку на початку ХХІ століття стала центральною у світовому освітньому дискурсі. Особлива увага проблемам забезпечення якості освіти — характерна риса Болонського процесу. Виявом вагомості цієї теми є розробка стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, які діють з 2006 року і є унікальним міжнародним документом, що спрямовує освітню політику країн континенту.

Комплексної системи забезпечення якості вищої освіти в Україні не створено. Її тимчасовим замінником виступають системи ліцензування та акредитації, інспектування вищих навчальних закладів ззовні та ректорський контроль всередині інституцій. На жаль, названі компоненти як самостійно, так і сукупно не забезпечують системного впливу на всі процеси організації навчальної діяльності та її змісту, не створюють ефекту постійного поліпшення якості освіти.

Національних стандартів внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні досі не існує. У вишах застосовують різноманітні моделі моніторингу, аудиту й управління якістю, проте усталеної системи вони не формують. Крайній віт-

чизняний зразок програмного документа з внутрішнього забезпечення якості освіти — Програма заходів із забезпечення якості освіти у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, затверджена в листопаді 2011 року. Цей документ може бути використаний як прототип для розробки подібних програм більшістю українських університетів.

Функції зовнішніх стандартів забезпечення якості освіти формально виконує комплекс різноманітних нормативно-правових актів. Сукупність цих документів, однак, не створює цілісної, адекватної і відповідної європейським рекомендаціям системи забезпечення якості освіти.

Проблеми якості вищої освіти значною мірою зумовлені розривом між сферами праці й освіти. Роботодавці вважають вищі навчальні заклади занадто консервативними та громіздкими для швидкого реагування на зміни в умовах та технологіях праці. Університети розраховують на додаткове фінансування від співпраці з роботодавцями, які, в свою чергу, вважають сплату податків виконанням своїх обов'язків з фінансування освіти або розраховують з цього на податкові преференції, які не передбачені законодавством. Прикладом нового погляду на соціальну відповідальність бізнесу перед освітою є проект компанії СКМ з розробки професійних та освітніх стандартів

на компетентнісній основі. Його подальша реалізація може створити сучасну ефективну модель організації співпраці університетів та бізнесу.

В Україні панує ілюзія, що сфера освіти може реформуватися зсередини, спираючись на свій високий інтелектуальний потенціал з обмеженою зовнішньою ресурсною підтримкою. Практика спростувала цю надію: розробка стандартів вищої освіти передбачала створення засобів діагностики для виміру досягнення результатів освіти (learning outcomes), які з більшої спеціальності так і не були створені з 1998 року. При цьому підтримана урядом програма впровадження зовнішнього незалежного оцінювання (з 2007 року) справедливо вважається одним із найбільш вдалих прикладів здійснення реформ.

Належна система забезпечення якості передбачає створення розвинених інструментів мотивації до неї навчальних закладів, викладачів та студентів. З одного боку, найбільш зацікавленою стороною в отриманні високоякісної освіти є студентство. Сприйняття студентів як об'єкта впливу, а не самостійного учасника освітнього процесу, позбавляє освітню систему шансів на успіх. З іншого боку, повернення наукового дослідження в освітнє поле повинно стати надійним підґрунтям забезпечення якості вищої освіти як основного засобу технологічного прогресу України.

Насамкінець. Процес реформування освітньої сфери України далеко не завершений, а зусилля органів державної влади та активність освітньої громадськості є, очевидно, недостатньо ефективними. Можна констатувати певні досягнення на більшості напрямів модернізації української вищої школи, але бажаний результат залишається не досягнутим внаслідок браку послідовності, логічності, цілеспрямованості та узгодженості зусиль.

Роль безумовного пріоритету в стараннях держави має зайняти гарантування якості вищої освіти, імплементація в Україні політики, процедур та інструментів її зовнішнього та внутрішнього забезпечення, усвідомлення важливості цього виміру як чинника оцінки зрілості нашого суспільства.

Віссю у побудові сучасної філософії вищої освіти має стати створення рівноправного партнерства між університетами і студентами, побудова навчальної діяльності як процесу спільного формування компетенцій, захоплення студентів до участі в управлінні навчальними закладами та забезпеченні якості освіти.

Якісна трансформація національної системи вищої освіти в таку, де ці засади домінуватимуть, може бути досягнута лише за умови створення атмосфери взаємної довіри та співпраці між державою, бізнесом, освітою і суспільством.